

7 Ekim Saldırıları Sonrası Filistin'de Yeniden Vuku Bulan Zorunlu Göç Meselesinin Uluslararası Hukuk Bağlamında Değerlendirilmesi

Abdulkadir Tok*

Özet

Bu çalışma, 7 Ekim 2023 sonrasında Gazze'de yaşanan yerinden edilme iddialarını, Holokost atıflarının siyasal söylemdeki işlevini ve bu söylemlerin uluslararası hukuk bağlamındaki karşılıklarını incelemektedir. Çalışmanın temel amacı, sahadaki fiili uygulamalar ile yürürlükteki uluslararası normlar arasındaki uyumsuzluğu ortaya koymak ve sivillerin korunmasına yönelik uygulanabilir politika ve hukuk önerileri geliştirmektir. Bu çerçevede, Holokost'un tarihsel bir felaket olarak hatırlanmasının, güncel siyasal pratikleri meşrulaştırıcı bir söylem aracına dönüştürme potansiyeline dikkat çekilmektedir. "Bir daha asla" ilkesinin belirli bir topluluğa özgü bir güvenlik vaadi değil, herkes için eşit koruma yükümlülüğü doğuran evrensel bir norm olduğu vurgulanmaktadır. Çalışmada, "güvenli bölge" söyleminin sahadaki fiili karşılığı, tahliye çağrılarının kalıcı yerinden edilme riski ile ilişkisi ve insani yardımın engellenmesinin sivillerin gündelik yaşamı üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Hukukî çerçeve; sivillerin zorla yerinden edilmesini yasaklayan Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nin 49. maddesi, soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarının tanımlarını içeren Roma Statüsü'nün 6-8. maddeleri, Uluslararası Adalet Divanının geçici (koruma) tedbirlerine ilişkin kararları ile devletlerin hukuka aykırı fiillere yardım ve destekten kaçınma yükümlülüğünü düzenleyen ARSIWA hükümleri temelinde sadeleştirilmiş biçimde sunulmaktadır. Bu normların; insani erişim, sivil altyapının korunması, etkili soruşturma yükümlülüğü ve delillendirme süreçleri bakımından ne anlama geldiği somut örnekler üzerinden açıklanmaktadır. Çalışma ayrıca 2023 sonrası Gazze'deki yerinden edilme dalgasını, 1948 ve 1967 yıllarında yaşanan büyük nüfus hareketlerinin tarihsel devamı olarak konumlandırmaktadır. Sonuç bölümünde; sivil güvenliğinin önceliklendirilmesi, temel hizmetlere kesintisiz erişimin sağlanması, şeffaf ve hukuka uygun tahliye ile barınma süreçlerinin tesis edilmesi, sivil altyapının korunması ve bağımsız soruşturma ile hesap verebilirlik mekanizmalarının güçlendirilmesi yönünde

öneriler sunulmaktadır. Üçüncü devletler açısından ise hukuka aykırı eylemlere destek vermeme yükümlülüğü, insani yardımın engellenmesine göz yummama sorumluluğu ve geri dönüş ile mülkiyet haklarına ilişkin açık güvencelerin hayata geçirilmesine katkı sunma gereği özellikle vurgulanmaktadır. Nihai olarak çalışma, sivillerin can güvenliğini, insan onurunu ve uluslararası hukuka uygunluğu birlikte merkeze alan, açık, tutarlı ve uygulanabilir bir çerçevenin ortaya konulmasını hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İnsancıl Hukuk, Holokost, Soykırım, Gazze, Zorla Yerinden Edilme

Received: 24.11.2025 | **Accepted:** 23.12.2025 | **DOI:** 10.47932/ortetut.1775978

* Abdulkadir Tok: Avukat, Kudüs ve Hukuk Derneği, E-posta: kadirtokk@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-5272-5685

An Assessment of the Re-Emergence of the Issue of Forced Displacement and Diaspora in Palestine After the October 7 Attacks in the Context of International Law

Abdulkadir Tok*

Abstract

This study examines claims of displacement in Gaza after October 7, 2023, the use of Holocaust references in political discourse, and their implications under international law. The primary aim is to highlight the gap between practices on the ground and the applicable legal rules, thereby proposing feasible steps to protect civilians. It is noted that remembrance of the Holocaust as a historical tragedy can be instrumentalized to legitimize current policies. The study emphasizes that the phrase “never again” requires equal protection for all people, not only for one group. The study explains the reality behind the rhetoric of “safe zones,” the risk of permanent displacement arising from evacuation calls, and the ways in which obstacles to humanitarian aid complicate daily life. The legal framework is presented in accessible terms through Article 49 of the Fourth Geneva Convention, which prohibits the forcible displacement of civilians; the definitions of serious crimes under Articles 6–8 of the Rome Statute; the provisional measures of the International Court of Justice; and the obligation of states not to provide assistance or cooperation with unlawful acts under the Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (ARSIWA). The significance of these rules for humanitarian access, infrastructure protection, effective investigations, and evidence-gathering processes is illustrated with concrete examples. The study finds that the wave of displacement in Gaza after 2023 represents a continuation of the large-scale migrations of 1948 and 1967. Accordingly, it recommends prioritizing civilian security, ensuring uninterrupted access to basic services, implementing transparent evacuation and shelter processes, protecting civilian infrastructure, and strengthening independent investigations and accountability mechanisms. For third states, the study emphasizes the obligation not to support unlawful actions, not to ignore the obstruction of humanitarian aid, and to contribute to the implementation of clear guarantees concerning return

and property rights. Ultimately, the goal is to establish a clear and enforceable framework that safeguards civilian lives, human dignity, and the rule of law.

Keywords: International Humanitarian Law, Holocaust, Genocide, Gaza, Forced Displacement

Received: 24.11.2025 | **Accepted:** 23.12.2025 | **DOI:** 10.47932/ortetut.1775978

* Abdulkadir Tok: Lawyer, Jerusalem and Law Association, E-mail: kadirtokk@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-5272-5685

تقييم قضية الهجرة القسرية الواقعة مرة أخرى في فلسطين في أعقاب هجمات 7 أكتوبر في سياق القانون الدولي

عبد القادر توك*

ملخص

تتناول هذه الدراسة مزاعم التهجير التي ظهرت في غزة بعد 7 أكتوبر/تشرين أول 2023، ودور الإشارة إلى الهولوكوست في الخطاب السياسي، وتداعيات هذا الخطاب في سياق القانون الدولي. وتهدف الدراسة بشكل أساسي إلى إظهار التناقض بين الممارسات على أرض الواقع والمعايير الدولية القائمة، إضافة إلى تقديم توصية باتخاذ خطوات سياسية وقانونية عملية لحماية المدنيين. وفي هذا السياق، يلفت المقال الانتباه إلى أن التذكير بالمرقرة ككارثة تاريخية قد يتحوّل في بعض الحالات إلى أداة لتبرير السياسات الحالية. ويتم التشديد في الدراسة على أن مبدأ "لن يتكرر أبداً" يوجب توفير حماية متساوية لجميع المدنيين دون تمييز وليس لفئة محددة. كما تناقش الدراسة المعنى الحقيقي لخطاب "المنطقة الآمنة"، والعلاقة بين دعوات الإجلاء وخطر التهجير الدائم، وتأثير عرقلة وصول المساعدات الإنسانية على الحياة اليومية للسكان المدنيين. وتقدم هذه الحالة بصورة مبسطة ضمن الإطار القانوني من خلال المادة 49 من اتفاقية جنيف الرابعة التي تحظر التهجير القسري للمدنيين، والمادتين 6-8 من نظام روما الأساسي الذي يضم تعريف الجرائم الدولية الجسيمة، وأحكام تدابير الحماية المؤقتة لمحكمة العدل الدولية، وأحكام اتفاقية وقف إطلاق النار وإساءة استخدام السلطة التي تنظم التزام الدول بالامتناع عن المساعدة والتحريض على الأعمال غير المشروعة. وتبحث الدراسة من خلال أمثلة توضيحية في المعنى المادّي المجرد لهذه المعايير من حيث وصول المساعدات الإنسانية، وحماية البنية التحتية المدنية، ومراحل التحقيق وجمع الأدلة الفعّالة. وتضع الدراسة موجة التهجير القسري في غزة بعد عام 2023 ضمن السياق التاريخي للهجرات الجماعية التي شهدتها البلاد عامي 1948 و1967. وتقدم في قسم النتيجة توصيات بإعطاء الأولوية لأمن المدنيين، وضمان استمرار حصولهم على الخدمات الأساسية، وإنشاء آليات شفافة للإجلاء والإيواء، وحماية البنية التحتية المدنية، وتعزيز آليات التحقيق والمساءلة المستقلة. وتم التشديد على ضرورة قيام الدول الثالثة بالتزامها بعدم دعم الأعمال غير المشروعة، ومسؤوليتها عن عدم الوقوف مكتوفة الأيدي أمام عرقلة المساعدات الإنسانية، وضرورة المساهمة في تنفيذ ضمانات واضحة بشأن حقوق

العودة والملكية. وتشير الدراسة إلى أن الهدف النهائي هو إرساء إطار عمل واضح وقابل للتنفيذ يراعي أمن المدنيين، وكرامة الإنسان، وسيادة القانون.

الكلمات المفتاحية: القانون الدولي الإنساني، الهولوكوست، الإبادة الجماعية، غزة، التهجير القسري

تاريخ الاستلام: 24.11.2025 | تاريخ القبول: 23.12.2025 | DOI: 10.47932/ortetut.1775978

* عبد القادر توك: محام، جمعية القدس والقانون:
رقم أوركيد ORCID: 0000-0001-5272-5685، البريد الإلكتروني: kadirotkk@yahoo.com

Giriş

Bu makale, 7 Ekim 2023'ten sonra Gazze'de yaşanan büyük çaplı nüfus hareketlerini, bu duruma eşlik eden güvenlik söylemlerini ve Holokost'a yapılan atıfları uluslararası hukuk açısından incelemektedir. Çalışmanın temel amacı; Gazze'de sivillerin yerinden edilme şeklinin, kullanılan dilin ve sahadaki uygulamaların, uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları hukukunun belirlediği kurallarla ne kadar çeliştiğini ortaya koymaktır. Bu çalışma, 2023 sonrası yerinden edilme dalgasının, 1948'deki ve 1967'deki büyük göçlerle başlayan tarihi bir sürecin devamı olduğunu ve Filistinlilerin dağınık bir topluluk hâline gelmesini ifade eden diaspora olgusunu daha da derinleştirdiğini savunmaktadır.

Çalışmamızın ana fikri iki temel noktaya dayanmaktadır. İlk olarak “güvenli bölge”, “tahliye” ve “geçici güvenlik” gibi ifadelerle tanımlanan uygulamaların, sahadaki gerçek durumla karşılaştırıldığında siviller için kalıcı olarak yerinden edilme riskini artırdı incelenmektedir. Yoğun bombardımanlar, altyapının tahrip olması ve su, gıda, elektrik, yakıt gibi temel hizmetlere erişimin kesilmesi, sivillerin hareket alanını tek yönlü bir güzergâha sıkıştırmakta ve geri dönüş imkânlarını kısıtlamaktadır. İkinci olarak Holokost'un hatırlanma biçimi ile güvenlik politikalarının gerekçelendirilmesi arasındaki ilişki incelenmektedir. Tarihi bir felaketin anısının, güncel güç kullanımını otomatik olarak meşrulaştırmadığını ve her somut durumda uluslararası hukukun açık kurallarının geçerli olduğu vurgulanmaktadır.

Bu makalede, uluslararası insancıl hukuk, uluslararası ceza hukuku ve devletlerin sorumluluğu gibi hukuki çerçeveler kullanılmaktadır. Sivillerin zorla yerinden edilmesi yasağı, sivillere yönelik saldırıların sınırları, ayırım gözetme ve orantılılık ilkeleri ile soykırımın önlenmesi yükümlülükleri, çalışmamızın temel referans noktalarını oluşturmaktadır. Ayrıca Holokost anısının siyasi söylemde kullanımını tartışan etik ve siyasi teoriler, “mağduriyetin araçsallaştırılması” ve “ayrıcalıklı mağduriyet” gibi kavramları açıklamak için kullanılmaktadır. Araştırma yöntemi olarak nitel belge analizi benimsenmiştir. Uluslararası mahkeme kararları, Birleşmiş Milletler raporları, insan hakları kuruluşlarının değerlendirmeleri, resmî açıklamalar ve açık kaynaklı veriler bir araya getirilerek sistematik bir tablo sunulmaktadır. Bu analiz, sahadaki uygulamalar ile geçerli hukuk kuralları arasındaki farkı görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Makale hem tarihsel arka planı hem de güncel durumu adım adım takip etmeyi sağlayacak bir yapıda yazılmaya çalışılmıştır. İlk bölümde Gazze'nin

idari yapısı ve İsrail açısından stratejik önemi ele alınacak bölgenin demografik özellikleri, abluka rejimi ve enerji güvenliği ile ilişkisi açıklanacaktır. Bunu izleyen bölümde, 7 Ekim 2023 sonrasında Gazze’de yürütülen saldırıların siviller üzerindeki etkisi özetlenecek ve bu tablo, uluslararası insancıl hukukun temel ilkeleri ışığında değerlendirilecektir. Sonraki bölümde Filistin’e Yahudi göçünün tarihsel arka planı ve Holokost kavramının anlamı anlatılacak bu tarihsel çerçevenin İsrail’in güvenlik söylemiyle nasıl ilişkilendirildiği ortaya konulacaktır. Devam eden kısımlarda Holokost’a yapılan atıfların güncel politikalarla bağlantısı, nefret söylemi, bireysel ceza sorumluluğu ve zorla yerinden edilme riski ayrıntılı biçimde tartışılacaktır. Son bölümlerde ise Gazze’deki yerinden edilmenin Filistin diasporasının tarihsel sürekliliği içindeki yeri, üçüncü devletlerin hukuki sorumlulukları ve insan hakları evrenselliği bağlamındaki çifte standart eleştirileri ele alınacak sivillerin güvenliğini ve onurunu esas alan somut politika önerileri ile makale tamamlanacaktır. Bu bütünlük sayesinde çalışmamız hem tarihî belleği hem de güncel hukuki ve siyasi tartışmaları bir araya getiren, açık ve uygulanabilir bir değerlendirme çerçevesi sunmayı hedeflemektedir.

Gazze’nin İdari Yapısı ve İsrail için Stratejik Önemi

Gazze, Akdeniz kıyısında dar bir sahil şeridi boyunca uzanan ve yaklaşık 2,5 milyon Filistinlinin yaşadığı bir şehirdir.¹ Uluslararası düzlemde bağımsız ya da gözlemci devlet statüsünde uzun yıllar tanınmadığı, tarihî-coğrafi referanslar ile çağdaş statü tartışmalarında ortaya konulmaktadır.² Filistin’in temsil mimarisi bakımından Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) hem Filistin halkının meşru temsilcisi hem de BM nezdinde gözlemci statülü bir aktör olarak kabul edilmektedir.³ 2006 seçimlerinde Hamas’ın yasama çoğunluğunu elde etmesi, kurumsal iktidar paylaşımı tartışmalarını tetiklemiş, buna karşın İsrail, ABD ve çeşitli Batılı devletlerce meşruiyet tanınmamıştır. 2007’de Mekke Anlaşması’nın dağılmasının ardından Gazze’nin fiilî kontrolünü Hamas üstlenmiştir.⁴ Bu gelişmeyi takiben, bölgeye uygulanan

1 Erman Akıllı, “Gazze’nin İnsan(i) Boyutu: Uluslararası İnsani Yardımlar Üzerine,” *Kriter*, 1 Kasım 2023, <https://kriterdergi.com/dosya-filistin/gazzenin-insani-boyutu-uluslararasi-insani-yardimlar-uzerine>.

2 A. S. Marmarjî, ed. ve çev., *Textes géographiques arabes sur la Palestine* (J. Gabalda, 1951), 154–160, erişim 6 Aralık 2025, <https://archive.org/details/textesgographiqu0000marm/page/n303/mode/1up>.

3 International Crisis Group, “Palestinian Politics After Hamas’ Election Victory,” *Middle East Report*, no. 54, 2006, <https://www.crisisgroup.org/sites/default/files/54-palestinians-israel-and-the-quartet-pulling-back-from-the-brink.pdf>.

4 “The Mecca Agreement and Its Collapse,” BBC, 9 Ocak 2007, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/6346551.stm.

kara, hava ve deniz ablukası sertleşmiş, bu durum ciddi insani ve siyasi sonuçlar doğurmuştur.⁵

İsrail'in güvenlik doktrini ile Doğu Akdeniz'deki enerji arz güvenliği arasındaki ilişki, bölgedeki stratejik önemi artırmaktadır. Gazze açıklarındaki doğal gaz rezervlerinin kontrolü, deniz yetki alanları ve kıyı altyapısı üzerinden yürütülen stratejilerle yakından ilişkilidir.⁶ Denizden yürütülen enerji ve güvenlik politikalarında Gazze'nin potansiyel liman ve şelf kapasitesinin belirleyici bir rol oynadığı, asker operasyonların ve hava-deniz sahası kontrol pratiklerinin bu stratejik çerçeveye entegre edildiği gözlemlenmektedir. Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı (UNRWA) raporlarına göre, Gazze'ye uygulanan abluka ve kuşatma rejimi, bölgeyi hukuki ve toplumsal açıdan tecrit etmekte, temel hizmetlere erişimde sürekli kırılganlıklar yaratmakta ve hareket özgürlüğünü kısıtlamaktadır.⁷ Tarihsel tezler Gazze'nin demografik yapısında 1948 ve 1967 sonrası zorla yerinden edilenlerin ve sonraki nesillerinin önemli bir paya sahip olması, bu tarihsel sürekliliğin güncel kırılganlıkları beslediği tespit edilmektedir. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri ve bazı Batılı aktörlerin İsrail'e sağladığı siyasi ve diplomatik destek, İsrail'in bölgedeki eylemlerinin meşruiyet söylemini güçlendirmekte ve bu devletlerin bölgesel çıkarlarıyla örtüşen bir zemin oluşturmaktadır.⁸

Gazze'de Yaşanan Soykırımın Uluslararası Hukuk Bağlamında Değerlendirilmesi

7 Ekim 2023'ten itibaren Gazze'de yürütülen saldırılar, sivillerin düzenli olarak zarar gördüğü, sivil alanların ve temel hizmetlerin tekrarlayan biçimde hedef alındığı bir tablo ortaya koymaktadır. Vurulan yerler arasında yoğun nüfuslu mahalleler, hastaneler, okullar, ibadethaneler, mülteci kampları ve insani yardım hatları sıkça yer almaktadır. Bu saldırıların sıklığı ve kapsamı, sivil kayıpların yüksek olduğunu ve günlük yaşamın sürdürülemez hâle geldiğini göstermektedir. Elektrik, su, gıda, yakıt ve sağlık hizmetlerine erişimdeki kesintiler, yaşam koşullarını doğrudan ve her gün kötüleştirmektedir.

5 "Israeli Forces Conduct Gaza Killings, Military Crimes," Human Rights Watch, 19 Mart 2024, <https://www.hrw.org/news/2024/03/19/israeli-forces-conduct-gaza>.

6 Rashid Khalidi, *The Iron Cage: The Story of the Palestinian Struggle for Statehood* (Beacon Press, 2006), 112.

7 Abdülkadir Tok, "Filistinli Mülteciler ve Uluslararası Hukuk," *INSAMER*, 24 Temmuz 2020, https://www.insamer.com/tr/filistinli-multeciler-ve-uluslararasi-hukuk_3121.html.

8 "Amnesty International Concludes Israel Is Committing Genocide against Palestinians in Gaza," Amnesty International, 5 Aralık 2024, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2024/12/amnesty-international-concludes-israel-is-committing-genocide-against-palestinians-in-gaza/>.

Güvenli olduğu belirtilen bölgelerin kısa aralıklarla tekrar saldırıya uğraması, tahliye için yapılan yönlendirmelerin aslında güvenli bir geçiş ve kalacak yer sağlamadığını göstermektedir. Barınma alanlarının kapasitesinin dolması, şehirdeki yapıların ve hizmetlerin zarar görmesi ile insani yardımların aksamaması, sivillerin belirli bölgelerde toplanmasına ve sadece tek bir yöne doğru hareket etmeye mecbur kalmasına neden olmaktadır. Bu durum, evlerine geri dönme olasılığını da azaltmaktadır. Bu kapsamda, uluslararası raporlar ve alınan kararlar da mevcut durumun ciddiyetini ortaya koymaktadır. Uluslararası Adalet Divanı, Ocak 2024'te büyük risklerin bulunduğunu ifade etmiş, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi raporları ise işlenen fiillerin yaygınlığını ve etkisini vurgulamıştır. Bu değerlendirmeler, sahadaki durumun ne kadar hayati olduğunu ve acil önlem alınması gerektiğini belirtmektedir.⁹

Tüm bu durum birlikte değerlendirildiğinde, sivillere yönelik saldırıların düzenli ve yaygın olduğu, temel hizmetlerin sürdürülebilirliğinin bozulduğu ve günlük yaşamın olağan akışının kesintiye uğradığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, etkili koruma için derhal adım atılması, insani erişimin kesintisiz sağlanması, sivil altyapının korunması, güvenli geçişin ve barınmanın gerçek anlamda temin edilmesi ve bağımsız inceleme süreçlerinin işletilmesi gerekmektedir.¹⁰ Bu durum, uluslararası hukuktaki tanıma göre en ağır suçlar açısından ciddi göstergeler içermektedir.¹¹ Dolayısıyla bireysel ceza sorumluluğunu araştırarak mekanizmaların işletilmesi ve taraf devletlerin önleme yükümlülükleri doğrultusunda gecikmeksizin harekete geçmesi gerekmektedir.¹²

Filistin'e Yahudi Göçü ve Holokost Kavramının Değerlendirilmesi

Filistin'e Yahudi göçü, 19. yüzyılın sonlarında modern Siyonizm düşüncesinin ve örgütlenmesinin ortaya çıkışıyla hız kazanmıştır. 1881 sonrasında

9 Yara Asi vd, "Nowhere and no one is safe': spatial analysis of damage to critical civilian infrastructure in the Gaza Strip during the first phase of the Israeli military campaign, 7 October to 22 November 2023," *Conflict and Health* 18 (2024): 24, <https://doi.org/10.1186/s13031-024-00580-x>.

10 *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel) – Orders*, International Court of Justice, erişim 5 Kasım 2025, <https://www.icj-cij.org/case/192/orders>.

11 "Israel has committed genocide in the Gaza Strip, UN Commission finds," Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 16 Eylül 2025, <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/09/israel-has-committed-genocide-gaza-strip-un-commission-finds>.

12 United Nations Human Rights Council, *Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and Israel*, A/HRC/50/21, 9 Mayıs 2022, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g22/337/18/pdf/g2233718.pdf?OpenElement>.

“Birinci Aliya” adı verilen göç dalgasıyla Doğu Avrupa’dan gelen Yahudiler, Osmanlı yönetimi altında çeşitli yollarla toprak edinerek tarımsal ve kentsel yerleşimler kurmuşlardır. Theodor Herzl’in önderliğinde şekillenen siyasi program, 1897’deki Birinci Basel Siyonist Kongresi’nde “Filistin’de Yahudi halkı için bir yurt” hedefini açıkça ortaya koymuş böylece göç ve yerleşim, ulusal bir devlet kurma projesi kapsamında planlı bir yön kazanmıştır. Bu düşünsel değişim, Siyonizm’in modern milliyetçilik ve kendi kaderini tayin etme fikriyle olan bağıını vurgulayan bir temel üzerinde yükselmiştir.¹³ 1917 Balfour Deklarasyonu ile Britanya’nın “Yahudi yurdu” kurulmasına verdiği destek, İngiliz manda yönetimi döneminde kurumsal altyapının (yerleşim ajansları, ekonomik ve güvenlik örgütlenmeleri) genişlemesine olanak sağlamış göçün örgütlenmesi ve finansmanı kurumsal bir düzeye taşınmıştır. 14 Mayıs 1948 tarihli İsrail Bağımsızlık Bildirgesi, Yahudi halkının tarihsel zulüm ve katliam deneyimine atıfta bulunarak “güvenli sığınak” ve “uluslararası meşruiyet” söylemini güçlendirmiştir. Ancak bu süreç, Filistinli Arapların demografik oranında azalma, toprak ve iş gücünün yeniden dağılımı ve siyasi temsilin zayıflaması gibi sonuçlar doğurmuş, ilerleyen dönemlerde derinleşecek toprak, egemenlik ve güvenlik anlaşmazlıklarının temelini atmıştır. Bu tarihsel arka plan hem göç dinamiklerini hem de kurumsal yapılanmayı belirleyen temel bir faktör olarak değerlendirilmelidir.¹⁴

İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası tarafından yaklaşık altı milyon Yahudi’nin sistematik olarak yok edilmesini ifade eden Holokost, Yahudi toplumunun kolektif belleğinde merkezi bir yer tutmakta ve İsrail Devleti’nin kuruluş gerekçelerinden biri olan “varoluşsal güvenlik” ve “güvenli sığınak” arayışını beslemektedir. Holokost’un anılması, evrensel düzeyde “bir daha asla” ilkesinin benimsenmesini amaçlayan ahlaki ve hukuki bir uyarı niteliğindedir.¹⁵ Ancak zaman zaman Holokost anısının, yapılan eleştirileri “antisemitizm” ile ilişkilendirerek geçersiz kılmaya çalışan bir tür siyasi savunma mekanizmasına dönüştürüldüğü yönünde tartışmalar bulunmaktadır. Bu durum, yaşanan mağduriyetin meşruiyet sağlamak amacıyla kullanılması riskini beraberinde getirmektedir. Nitekim Holokost literatüründeki eleştirel yaklaşımlar, tarihsel acıların güncel ihlaller için bir gerekçe olarak sunulmasının etik dışı bir istismar olduğunu vurgulamakta

13 Benny Morris, *Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881–2001* (Vintage, 2001), 42.

14 Velid Halidi, “The Case for a Bi-National State in Historic Palestine,” *Filistin Çalışmaları Dergisi* 39, no. 1 (2009), <https://www.palestine-studies.org/en/node/42231>.

15 United Nations Human Rights Council, *Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and Israel*, A/HRC/50/21, 9 Mayıs 2022, <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g22/337/18/pdf/g2233718.pdf?OpenElement>.

hafızanın korunmasının, başkalarının haklarının ihlal edilmesiyle bağdaşmadığını belirtmektedir.¹⁶

7 Ekim 2023 sonrasında Gazze’de yürütülen askerî operasyonlar ve kuşatma politikaları, İsraili yetkililer tarafından sık sık “Yahudi halkını koruma” ve “bir daha asla” söylemleriyle gerekçelendirilmiştir. Bu söylem, güvenliği sağlama sorumluluğunun zorunlu bir sonucu olarak sunulmaktadır. Oysa uluslararası insancıl hukuk, her koşulda sivillerin ve sivil nesnelerin korunmasını, ayırım gözetme ve orantılılık ilkelerinin titizlikle uygulanmasını emreder. Ayırım gözetme ilkesi, sivillerin ve sivil hedeflerin doğrudan hedef alınmamasını orantılılık ilkesi ise beklenen somut ve doğrudan askerî fayda ile sivillere verilecek zararın makul bir denge içinde tutulmasını gerektirir.¹⁷ Yoğun sivil nüfus barındıran bölgelerin, hastanelerin, okulların, ibadethanelerin ve “güvenli bölge” ilan edilen alanların hedef alınması, insani yardım yollarının kesilmesi ve temel altyapının sistematik biçimde tahrip edilmesi, bu ilkelerle bağdaşmamaktadır. Meşru savunma iddiası, sivillere yönelik ayırım gözetmeyen ya da açıkça orantısız saldırıları hukuka uygun hâle getirmez. Bu nedenle Holokost’a yapılan tarihi ve ahlaki atıflar, yürütülen güvenlik politikalarını kendiliğinden meşrulaştırmaz. Zira söylemin kendisi ile sahadaki fiillerin özellikle de sivil nüfusa etkilerinin, uluslararası hukuka uygunluk bakımından ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekmektedir.¹⁸

Uluslararası ceza hukukuna göre bireyler, işlenen ağır suçlar bakımından kişisel sorumluluk taşır. Sivillere yönelen eylemleri meşrulaştıran, düşman gruba karşı nefreti körükleyen ve kin saiki oluşturan propaganda, insanlığa karşı suçların ve nefret temelli fiillerin değerlendirilmesinde dikkate alınabilir. Holokost gibi sembolik referansların güvenlik diline eklenmesi, sorumluluğu ortadan kaldırmaz tersine, söylem ile eylem arasındaki ilişkiyi yargısal incelemeye açık hâle getirir. Bu çerçevede sivillerin hedef alınması veya sistematik biçimde saldırıya maruz bırakılması, bireysel ceza sorumluluğunu besleyen unsurlar olarak görülecektir.¹⁹

16 Omer Bartov vd., “An Open Letter on the Misuse of Holocaust Memory,” *The New York Review of Books*, 20 Kasım 2023, <https://www.nybooks.com/online/2023/11/20/an-open-letter-on-the-misuse-of-holocaust-memory/>.

17 Raphaël van Steenberghe, “The Armed Conflict in Gaza, and Its Complexity under International Law: Jus ad bellum, jus in bello, and International Justice,” *Leiden Journal of International Law* 37, no. 4 (2024), 1003–1008, <https://doi.org/10.1017/S0922156524000220>.

18 International Court of Justice, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, Order of 26 January 2024, paras. 49–86, 26 Ocak 2024, <https://www.icj-cij.org/case/192/orders>.

19 *Rome Statute of the International Criminal Court*, arts. 7(1)(h), 25(3)(c), 17 Temmuz 1998.

İşgal altındaki topraklarda sivillerin, bireysel ya da toplu biçimde yerlerinden edilmesi, Dördüncü Cenevre Sözleşmesi uyarınca açıkça yasaklanmıştır. Tahliye adı altında yürütülen zorlayıcı nüfus hareketleri, sivillere güvenli geçiş ve yeterli barınma güvencesi sağlanmadığında ve tahliye edilen bölgeler yeniden hedef alındığında, fiilen zorla yerinden etme niteliği taşır. 7 Ekim sonrasında Gazze'nin kuzeyinden güneye doğru yönlendirilen sivililerin, "güvenli" ilan edilen alanlarda dahi saldırıya maruz kalması, insani yardım akışının sürekliliğinin sağlanmaması ve temel yaşam altyapısının sistematik biçimde hedef alınması, bu yasağın ihlal edildiğine işaret etmektedir. Bu uygulamalar, bölgenin demografik yapısında kalıcı değişim riskini artırmakta ve etnik temizlik tartışmalarını güçlendirmektedir. Holokost hafızasının bu tür pratikleri perdelemek için kullanılması ise yalnızca etik açıdan sorunlu bir söylem değil aynı zamanda işgal altındaki sivillere yönelik uluslararası hukuk yükümlülüklerinin görünürlüğünü ve bağlayıcılığını zayıflatan bir araç hâline gelmektedir.²⁰

Devlet sorumluluğu sadece ihlali doğrudan gerçekleştiren devleti değil, bu ihlallere yardım eden, destek veren veya teşvik eden üçüncü devletleri de kapsar. Uluslararası hukuk, bir devletin başka bir devletin ağır ihlallerine yardım etmesini ya da bu ihlalleri teşvik etmesini yasaklamaktadır. Devletler, kuvvet kullanma yasağı ve meşru savunma rejimi çerçevesinde hareket etmekle yükümlüdür ve Birleşmiş Milletler Şartı'nın 51. maddesi uyarınca meşru savunma hakkı, sınırsız bir yetki tanımamaktadır. Soykırımın önlenmesi yükümlülüğü yalnızca doğrudan katılım hâlinde değil, ciddi bir risk ortaya çıktığında da devreye girmektedir. Bu çerçevede siyasi ve diplomatik destek, silah ve mühimmat tedariki ve benzeri uygulamalar, sahadaki ağır ihlallerin sürmesine fiilen katkı sağladığı ölçüde üçüncü devletlerin sorumluluğunu gündeme getirmektedir. Meşru savunma söylemi, sivillere yönelik ayırım gözetmeyen veya açıkça orantısız eylemleri hukuka uygun hâle getirmemektedir. Bir güvenlik politikasının meşru sayılabilmesi, soyut söylemlere değil, somut olgulara ve denetlenebilir hukukî ölçütlere dayanmak zorundadır. Uluslararası yargı organlarının kararları ve raporları, sivillerin korunması ve ağır tehlikelerin önlenmesi yükümlülüklerini açık biçimde vurgulamakta, alınan ihtiyati tedbirler ve yayımlanan tespitler aracılığıyla ihlallerin niteliği ve kapsamına dair ciddi risk işaretlerini ortaya koymaktadır.²¹

20 International Committee of the Red Cross (ICRC), *Geneva Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*, 12 August 1949, <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949>.

21 United Nations, *Charter of the United Nations*, art. 51, <https://legal.un.org/repertory/art51.shtml>.

Hukuki ve Etik Tartışmaların Derinlemesine Değerlendirilmesi

Holokost ve Devletler Hukuku Arasındaki Gerilim

Holokost, insanlığın ortak belleğinde benzersiz bir trajedi olarak yer almaktadır. Ancak bu tarihsel travma, herhangi bir devlete başka bir halka karşı sürekli hak iddia etme veya uluslararası insancıl hukukun hükümlerinden muafiyet sağlama yetkisi vermemektedir. Holokost'tan çıkarılması gereken temel ders, sivillerin mutlak surette korunması, yaşam hakkının ayırım gözetmeksizin gözetilmesi ve devletin güç kullanımında hukuka bağlılığın titizlikle sürdürülmesidir. Mağduriyet, başka bir topluluğun mağdur edilmesine hukuki meşruiyet kazandırmamaktadır. 1948 tarihli Soykırım Sözleşmesi ile 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri, bu tarihsel deneyimin ışığında, benzer felaketlerin tekrarını önlemeyi amaçlayan bağlayıcı bir çerçeve oluşturmuş sivillerin korunması, ayırım gözetme ve orantılılık ilkeleri ile zorla yerinden etmenin yasaklanması gibi kuralları açık biçimde ortaya koymuştur. Bu kurallar, “güvenlik” yahut “tarihsel hak” gerekçeleriyle bertaraf edilememektedir. Modern uluslararası hukukta meşru müdafaa, Birleşmiş Milletler Şartı'nın 51. maddesi uyarınca yalnızca bir silahlı saldırıya karşı “gerekli ve orantılı” önlemlerle sınırlı bulunmaktadır. Belirsiz veya süreklileştirilen bir tehdit algısına dayanılarak sivilleri hedef alan ya da sivil zararı olağanlaştıran uygulamalar meşrulaştırılamaz. Bu nedenle, tarihî hafızaya yahut “sürekli tehdit” söylemine yapılan atıflar, meşru müdafaa kapsamını genişleten veya insancıl hukukun çekirdek koruma ilkelerini askıya alan bir “üst norm” oluşturmamaktadır. Devlet eylemleri, tarihsel anlatıdan bağımsız olarak somut olayda hukukilik testine tabi tutulmaktadır: Sivil hedeflere yönelik saldırı yasağı, beklenen askerî avantaj ile öngörülen sivil zarar arasında makul dengenin korunması, zorla yerinden etmenin açıkça yasaklanması ve insani yardıma erişimin sağlanması gibi ilkeler bağlayıcılığını korumaktadır. Aksi yöndeki uygulamalar, bireysel ceza sorumluluğuna ve devlet sorumluluğuna yol açabilmektedir. Bu durum, üçüncü devletler açısından da hukuka aykırı durumun tanınmaması ve ağır ihlallere yardım/iş birliği yasağı gibi yükümlülükleri beraberinde getirmektedir.²²

Bu çerçeve iki temel ilkeye dayanmaktadır. Birincisi, kolektif cezalandırma yasağıdır. Sivil nüfusun toplu biçimde cezalandırılması sonucunu doğuran uygulamalar, tarihî gerekçelere yapılan atıflarla dahi hukuken meşrulaştırılamamaktadır. İkincisi, soykırımın önlenmesine ilişkin devlet yükümlülüğüdür. Devletler yalnızca kendi eylemlerinden değil, ciddi bir soykırım

²² United Nations, art. 51.

riski belirlediğinde imkânlar dâhilinde makul özen göstererek önleyici tedbir almamaktan da sorumlu tutulmaktadır. Bu normlar, “varoluşsal tehdit”, “kaçınılmazlık” veya “tarihsel hak” gibi retorik iddialara hukuk düzeni içinde üstünlük tanımamaktadır. Tersine bu iddiaların da uymak zorunda olduğu bağlayıcı pozitif hukuk çerçevesini oluşturmaktadır. Holokost’un anısı saygı ve uyanıklık gerektirmektedir, ancak uluslararası insancıl hukukun sınırlarını aşma yetkisi vermemektedir. Meşruiyet, somut olguların ilgili hukuki tiplerle örtüşmesine ve sivilleri korumaya yönelik ilkelere riayet edilmesine bağlıdır. Bu ölçütler karşılanmadığında kullanılan retorik hukuki sorumluluğu ortadan kaldırmamakta, aksine yargısal ve siyasal düzeyde hesap verebilirlik süreçlerini gündeme getirmektedir.

Holokost Hafızasının Araçsallaştırılması ve Ayrıcalıklı Mağduriyet Söylemi

Holokost, modern dönemde güçlü ve evrensel semboller üretmiştir. Bu semboller, anma ve önleme etiği açısından ayrıcalıklı bir konum işgal etmektedir. Ne var ki söz konusu semboller, güncel siyasal pratiklerde ahlaki dokunulmazlık zırhına dönüştürülmekte ve mağduriyet, ayrıcalık üreten bir statüye evrilmektedir. Bu bağlamda siyasallaşmış bir yas kültürünün başkalarının yasını görünmez kıldığı ifade edilmektedir. Böylelikle yasın evrensel tanınması ilkesi aşınmaktadır. “Bir daha asla” ilkesinin anlamı, tekil bir mağduriyet üzerinden ayrıcalık tesis etmek değildir. Aksine tüm halkların eşit korunmasını teminat altına alan evrensel bir yükümlülük tesis etmektedir. Dolayısıyla tarihsel acıya dayanarak başka bir halkın kolektif haklarının bastırılması, etik tutarlılıkla bağdaşmamaktadır.²³

Gazze bağlamında Holokost’un askerî stratejilerin gerekçesi hâline getirilmesi, çift düzeyli bir sorun üretmektedir. İlk olarak gerçek soykırım mağdurlarının acısının araçsallaştırılması, anmanın etik amacını tersyüz etmektedir. Bu durum hafızayı koruma ile güncel güç kullanımını meşrulaştırma arasındaki sınırı bulanıklaştırmaktadır. İkinci olarak bu kullanım, antisemitizmle mücadelenin zeminini zayıflatmaktadır. Zira meşru eleştirilerin kategorik biçimde “antisemitik” olarak etiketlenmesi, gerekçelendirilmiş itirazları bastırma etkisi yaratmaktadır. Bu nedenle mağduriyetin tanınması ile başkalarının kırılğanlığının tanınması birbirini dışlamamalıdır. Aksi takdirde “ayrıcalıklı mağduriyet” söylemi, etik evrenselliği ve hukukun eşit uygulanması ilkesini zedeleyecektir.²⁴

23 Judith Butler, *Frames of War: When Is Life Grievable?* (Verso, 2009).

24 Judith Butler, *Parting Ways: Jewishness and the Critique of Zionism* (Columbia UP, 2012).

Uluslararası Ceza Sorumluluğu ve Devletler Düzeyindeki Yükümlülükler

Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'ne göre soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları bakımından belirleyici olan, failin kimliği veya tarafların konumu değil, eylemlerin niteliği, amacı ve siviller üzerindeki somut etkileridir. Geçmişte Yahudi halkına yönelik soykırım da dâhil olmak üzere yaşanan ağır mağduriyetler, İsrail'in Gazze'de yürüttüğü askerî operasyonlar sırasında işlenen güncel ve ağır ihlallerin ceza sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır. Sivillere yönelik sistematik saldırılar, açlığın bir araç olarak kullanılması ve geniş çaplı zorla yerinden etme pratikleri Roma Statüsü'nün soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarına ilişkin hükümleri kapsamında açıkça yasaklanmış eylem tipleri arasında yer almaktadır. Bu çerçevede eylemlerin yaygınlık ve süreklilik göstermesi, kullanılan araçların niteliği ve sivil nüfusa verilen zararın ağırlığı dikkate alındığında İsrail'in Gazze'deki askerî uygulamaları sivillerin korunmasına ilişkin uluslararası ceza hukuku standartlarıyla açık bir çatışma içindedir. "Güvenlik" veya "meşru müdafaa" yönündeki genel açıklamalar, siviller üzerinde ortaya çıkan ağır ve belgelenebilir sonuçları hukuka uygun hâle getirmemektedir. Aksine, Roma Statüsü'nde tanımlanan suç tipleri bakımından uluslararası ceza sorumluluğu riskini artırmaktadır. Meşruiyet, olguların açık ve doğrulanabilir biçimde ortaya konmasına ve bu olguların Statü'de düzenlenen suç tanımlarıyla nesnel uyumuna bağlıdır.²⁵

Devlet sorumluluğu açısından yalnızca ihlali bizzat gerçekleştiren devlet değil, ağır ihlallerin işlenmesine veya sürdürülmesine "yardım eden" ya da "bu durumu tanıyıp normalleştiren" üçüncü devletler bakımından da yükümlülükler ortaya çıkmaktadır. Bu yükümlülüklerin kaynağını, bu konudaki teamüli uluslararası hukukun tebellür ettiği, "Devletlerin Uluslararası Hukuka Aykırı Fiillerinden Dolayı Sorumluluğu Hakkında Taslak Maddeler" in (ARSIWA) 16. ve 41. maddelerinde öngörülen "yardım ve iş birliği yasağı" ile "hukuka aykırı bir durumu tanımama ve sona erdirmek için iş birliği yapma yükümlülüğü" oluşturmaktadır.

Devlet sorumluluğu açısından yalnızca ihlali bizzat gerçekleştiren devlet değil, ağır ihlallerin işlenmesine veya sürdürülmesine yardım eden ya da bu durumu tanıyıp normalleştiren üçüncü devletler bakımından da yükümlülükler ortaya çıkmaktadır. Bu yükümlülüklerin kaynağını, ARSIWA'nın 16. ve 41. maddelerinde öngörülen yardım ve iş birliği yasağı ile hukuka aykırı bir durumu tanımama ve sona erdirmek için iş birliği yapma yükümlülüğü

²⁵ Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998, 2187 U.N.T.S. 90, arts. 6–8.

oluşturmaktadır.²⁶ Bu çerçevede, koşulsuz siyasi ve diplomatik destek verilmesi ile silah, mühimmat ve askerî teçhizat tedarik edilmesi gibi uygulamalar, sahadaki ağır ihlallerle maddi veya nedensel düzeyde anlamlı bir bağ kurduğunda, ilgili üçüncü devlet açısından ARSIWA madde 16 kapsamında sorumluluğu tetikleyebilen “yardım” veya “destek” niteliğinde eylemler hâline gelmektedir. Belirleyici olan, bu desteğin verildiği anda devletin elinde bulunan somut bilgi ışığında ağır uluslararası suçların işlenebileceğini makul biçimde öngörebilecek durumda olup olmadığı ve bu öngörü çerçevesinde “imkânlar dâhilinde makul özen” yükümlülüğünü yerine getirip getirmediğidir. Uluslararası Adalet Divanınının 26 Şubat 2007 tarihli Bosna-Hersek/Sırbistan kararı, soykırımın önlenmesine ilişkin yükümlülüğün yalnızca işlenmiş bir suçtan sonra failerin cezalandırılmasıyla sınırlı olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Divan, ciddi bir soykırım riski belirlediğinde devletlerin önceden ve önleyici mahiyette adımlar atmasını, yani imkânları ölçüsünde makul özen göstermesini aramaktadır. Bu standart, soyut iyi niyet beyanlarıyla değil, ölçülebilir ve denetlenebilir somut tedbirlerle karşılanmaktadır. Fiilî bağlamda bu durum, silah ve mühimmat akışına ilişkin lisans ve ihracat kontrollerinin gözden geçirilmesini, insani yardıma erişimin sürekliliğinin güvence altına alınmasını, sivil nüfusun yerinden edilmesini tetikleyen uygulamalara karşı açık ve zamanında diplomatik ve ekonomik müdahalede bulunulmasını ve ilgili uluslararası yargı mercileriyle tam iş birliği yapılmasını gerektirmektedir.²⁷

Bu standart, soyut bir iyi niyet beyanı ile değil, ölçülebilir ve denetlenebilir tedbirlerle karşılanmaktadır. Fiilî bağlamda bu durum, silah ve mühimmat akışına ilişkin lisans ve ihracat kontrollerinin gözden geçirilmesini, insani yardıma erişimin sürekliliğinin teminini, sivil nüfusun yerinden edilmesini tetikleyen uygulamalara karşı açık ve zamanında müdahaleyi ve ilgili yargısal mercilerle iş birliğinin eksiksiz yürütülmesini gerekli kılmaktadır.

Sonuç olarak uluslararası ceza sorumluluğu ve devletler düzeyindeki yükümlülükler, söylemle değil, somut veri ve doğrulanabilir uygulamalarla değerlendirilmektedir. Üçüncü devletler açısından meşruiyet yalnızca tarafsızlık iddiası ile değil, ağır ihlallerin önlenmesi ve durdurulması için gecikmeksizin atılan somut adımlarla sağlanmaktadır. Böylelikle, bireysel ceza sorumluluğuna ilişkin süreçler ile devlet sorumluluğuna ilişkin yü-

26 International Law Commission, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two, madde 16 ve 41.

27 International Court of Justice, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment of 26 February 2007, I.C.J. Reports 2007, s. 430–438, <https://www.icj-cij.org/node/103164>.

kümlülükler birbirini tamamlamakta ve sivillerin korunmasına yönelik asgari standartlar güçlendirilmektedir.

İnsan Hakları Evrenselliği ve Çifte Standart Eleştirisi

Holokost'un anısını koruma çabası, evrensel insan haklarının eşit uygulanmasını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Ancak bu anı, farklı durumlarda farklı ölçüler kullanılmasına gerekçe yapıldığında ciddi bir tutarsızlık ortaya çıkmaktadır. Aynı ilke, kim için ve nerede olursa olsun aynı şekilde geçerli olmalıdır. Aksi hâlde “evrensel” denilen ölçü, inandırıcılığını yitirmektedir.²⁸ Gazze’de su, gıda, elektrik ve yakıt gibi temel ihtiyaçlara erişimin kesintiye uğraması, sivil hayatı doğrudan zayıflatmaktadır. Bu durum “güvenlik” ya da “tarihsel hak” gibi gerekçelerle mazur gösterilmeye çalışıldığında, eşit koruma iddiası daha da zedelenmektedir. “Varoluşsal tehdit” söylemi, sivillerin temel ihtiyaçlarını görmezden gelmenin genel bir iznine dönüşmemelidir. İlke nettir: Sivil yaşamın sürmesi için gerekli olan temel ihtiyaçlar, kim olursa olsun korunmalıdır.²⁹

Batılı aktörlerin yaşanan ağır ihlaller karşısındaki suskunluğu veya çok sınırlı tepkileri de benzer bir sorun üretmektedir. Sessizlik, tarafsızlık anlamına gelmemekte, tam tersine olup bitenin olağanlaşmasına yol açmaktadır. Bu durum da açıkça yanlış olan uygulamaların zaman içinde kabul görmesine zemin hazırlamaktadır. Eğer bir yerde sivil hayat bu ölçüde zarar görüyorsa, bunu görmezden gelmek ya da düşük yoğunluklu ifadelerle geçiştirmek, “evrensel haklar” söylemini içi boş bir iddiaya dönüştürmektedir. Bu çerçevede, yas tutma ve kayıp karşısında duyarlılık, ayırım yapmadan genişletilmelidir. Bazı insanların acısını görünür, bazılarının acısını görünmez kılmak hem etik açıdan hem de toplumsal barış açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Eleştiriyi bütünüyle “antisemitizm” etiketi altında bastırma da doğru değildir. Nefret ve ayrımcılıkla mücadele elbette kararlılıkla sürdürülmeli, ancak bu mücadele, sivillerin korunmasına yönelik haklı eleştirilerin önünü kapatmak için bir perdeye dönüşmemelidir. Konu basittir: İlke bir kez belirlendiyse, herkese aynı şekilde uygulanmalıdır. Bu yaklaşım hem adalet duygusunu güçlendirmekte hem de şiddetin normalleşmesini engellemektedir.

28 Geneva Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, 12 Ağustos 1949, art. 33, <http://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article-33?activeTab=>.

29 Butler, *Parting Ways*.

Netanyahu'nun Holokost Referanslı Söylemi ve Gazze Politikaları

Holokost, İsrail'in resmî söyleminde güvenlik ve meşruiyetin kurucu bir referansı olarak konumlandırılmaktadır. Eichmann yargılaması sonrasında kamusal alan ve eğitim politikalarında kurumsallaşan bu referans, son yıllarda "sürekli ve evrensel tehdit" anlatısıyla güncel güvenlik politikalarının gerekçesi hâline getirilmektedir. Bu söylem mimarisi, eleştirel denetimi daraltmakta ve sivil kayıpların "kaçınılmaz sonuç" olarak normalleşmesine zemin hazırlamaktadır. Böylelikle tarihsel hafıza siyaseti ile güvenlik söylemi arasında kurulan bağ, siyasal kararların tartışılabilir oluşunu azaltmakta ve kamuoyunda itiraz eşiğini yükseltmektedir.³⁰

Üç temel sonuç dikkat çekmektedir. Birincisi, geniş ölçekli tahliyelerin meşrulaştırılmasıdır. "Geçici güvenlik" iddiasına rağmen güvenli geçiş ve barınma teminatlarının tutarlı biçimde sağlanmaması hâlinde, bu tahliyeler fiilen zorlayıcı bir nitelik kazanmaktadır. İkincisi, "güvenli bölge" söyleminin, sahada sürdürülebilir ve doğrulanabilir bir korumaya dönüştürülemezidir. Sivil nüfusun belirli alanlarda yoğunlaştırılması ve bu alanların dahi hedef riskinden arındırılmaması nedeniyle, güvenlik vaadinin içi boşalmaktadır. Üçüncüsü, temel altyapının hedef alındığına ilişkin iddiaların artmasıdır. Enerji, su ve sağlık hizmetlerine erişimin istikrarsız hâle gelmesi ve insani yardım akışındaki kesintiler, sivil yaşamın maddi koşullarını doğrudan zayıflatmakta ve kitlesel hareketliliği tetiklemektedir. Bu sonuçların tamamı, söylenen "zorunluluk/kaçınılmazlık" çerçevesinin, sahadaki koruma çıktılarıyla tutarlı denetimini gerekli kılmaktadır. Söylenenlerle yapılanların mahkemece incelenemediği, 2024'te Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) Savcılığının bazı üst düzey İsraili yetkililer için yakalama kararı talep etmesiyle açıkça ortaya çıkmıştır. Bu durum, tarihsel acılara yapılan atıfların tek başına yeterli olmadığını, asıl olanın sahadaki fiillerin bağımsız kanıtlarla incelenmesi olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede iddia edilen tehditlerin boyutu kadar, alınan önlemlerin sivillere etkisi, hedef alınan yerlerin tekrarlanıp tekrarlanmadığı, insani yardıma erişimin sürüp sürmediği ve geri dönüş imkanının açık kalıp kalmadığı gibi göstergeler esas alınmalıdır. Burada ölçü, yapılan konuşmalar değil, sahadaki siviller için gerçek koruma sağlanıp sağlanmadığıdır.

Sonuç itibarıyla Holokost referanslı söylem, kamusal hafızayı diri tutmayı ve antisemitizmle mücadeleyi hedeflediğini ileri sürmekte ise de güvenlik politikasına içkin bir meşrulaştırma kalıbına dönüştüğünde, sivil koruma-

30 Camilla Boisen, "Israel's Punitive War on Palestinians in Gaza," *Journal of Genocide Research* (2024), DOI: 10.1080/14623528.2024.2406098.

ya ilişkin somut yükümlülüklerin yerini alamamaktadır. Meşruiyetin dayanağı, retorik gerekçelendirme değil, sahadaki uygulamaların denetlenebilir koruma üretmesidir. Bu nedenle, “varoluşsal tehdit” ve “kaçınılmazlık” iddialarının, sivil zararı azaltan ve insani erişimi sürdürülebilir kılan sonuçlarla desteklenmesi gerekmektedir. Aksi hâlde söylem, hukuki değerlendirmede belirleyici olmamakta ve hesap verebilirlik mekanizmalarını devreye sokabilmektedir.

Gazze’de Zorla Yerinden Edilme, Diaspora ve Uluslararası Hukuk

7 Ekim 2023 sonrasında Gazze’de ortaya çıkan geniş ölçekli nüfus hareketliliği, salt “kriz yönetimi” terminolojisiyle açıklanamayacak ölçüde derin ve kalıcı etkiler doğurmaktadır. Geniş kapsamlı tahliye çağrıları, yoğun bombardıman, altyapı tahribatı ve temel ihtiyaçlara erişimdeki süreksizlik birleştiğinde, siviller açısından fiilen tek yönlü bir hareket güzergâhı oluşmaktadır. “Geçici güvenlik” iddiası, güvenli geçiş ve barınma teminatları sağlanmadığı ve “güvenli” ilan edilen alanlar tekrar tekrar hedef alındığı ölçüde, hukuken zorlayıcı bir niteliğe evrilmektedir. Bu koşullarda rıza var sayımı gerçekçi olmaktan uzaklaşmakta, kitlesel yer değiştirme ise yaşamın sürdürülmesi için asgari bir stratejiye indirgenmektedir. İnsani yardım koridorlarının kesintiye uğraması, yakıt ve su teminindeki aksaklıklar ile sağlık ve gıda altyapısının zayıflaması, nüfusu sınırlı bölgelere yığılmaya zorlamakta, geçici barınma alanlarında kalabalık, güvensizlik ve kırılabilirlik artmaktadır. Bu tablo, “tahliye” ile “zorla yerinden etme” arasındaki çizgiyi belirginleştirmektedir: güvenli geçiş ve barınma teminatı bulunmadığında, geri dönüş ufku kapandığında ve “güvenli” alanlar dahi hedef olabildiğinde, ortaya çıkan hareketlilik gönüllü bir geçicilik olmaktan çıkmaktadır.

İşgal altındaki topraklarda sivillerin toplu veya bireysel olarak yerlerinden edilmesi açıkça yasaklanmaktadır. Bu yasak, genel “güvenlik” çağrılıyla uyumlu hâle getirilememektedir.³¹ Temel yaşam kaynaklarına erişimin sistematik biçimde engellenmesi de sivil nüfusa topluca zarar vermekte ve bu yasaklarla çatışmaktadır. Bu bağlamda, zorla yerinden etme iddiaları ile sivillere yönelik kapsamlı saldırı iddiaları, en ağır suçlar arasında değerlendirilebilir. Bu inceleme, eylemlerin ne kadar yaygın ve sürekli olduğuna ve siviller üzerindeki etkisinin ağırlığına dair, sahadan bağımsız ve sahadan doğrulanmış verilere dayanmalıdır. Bu nedenle, Gazze’deki yerinden edil-

31 Jean-Marie Henckaerts ve Louise Doswald-Beck, *Uluslararası İnsancıl Teamül (Örf-Adet Hukuku)*, Cilt 1: Kurallar (International Committee of the Red Cross, 2016), Kural 129, https://www.icrc.org/sites/default/files/document/file_list/uluslararasi-insancil-teamul-orfadet-hukuku-customary-ihl-vol1.pdf.

me tablosunun değerlendirilmesi, saldırı kayıtları, erişim kesintileri, “güvenli” alanlara yapılan isabetler ve geri dönüş imkânlarının güncel durumu gibi somut bulgulara dayandırılmaktadır. Bu yaklaşım, yerinden edilmenin olağanlaşmasını önlemekte ve değerlendirmeyi soyut söylemler yerine somut verilere bağlamaktadır. Söz konusu dalga, Filistin diasporasının 1948'deki ve 1967'deki kopuşlarla şekillenen tarihî sürekliliğinden bağımsız değerlendirilemez. Ancak burada tarihsel anlatı tekrarlanmamaktadır. Nüfusun önemli bir kesiminin zaten yerinden edilmişlerin soyundan geliyor oluşu, yeni dalganın sosyal dokudaki kırılmalı katlayarak arttırmasına yol açmaktadır. “Geçici” barınmanın kalıcılığı riski, geri dönüş hakkına ilişkin tartışmaları güncellemektedir. Mülkiyetin korunması, barınmanın sürekliliği ve sivil kimliğin temsili gibi başlıklarda yeni bir meşruiyet testi üretmektedir. Komşu ülkelerdeki güvenlik ve demografi kaygıları ile kısıtlayıcı statü rejimleri, “yerinde yardım” yaklaşımının sahada güvenli ve onurlu yaşam üretebilmesi için gerekli koordinasyon ve güvenceleri çoğu kez zayıflatmaktadır. Diaspora, tekrar eden bekleme hâli ile geçiciliğin kalıcılığı arasında sıkışmaktadır. Dolayısıyla bu süreç, siyasal temsil, hukuki koruma ve toplumsal görünürlük eksenlerinde aşınmayı derinleştirmektedir.³²

Devlet sorumluluğu rejimi, ağır hukuka aykırı eylemlere destek verilmesini ve bu eylemler nedeniyle ortaya çıkan hukuka aykırı durumların tanınmasını yasaklamaktadır. Bu çerçevede, koşulsuz siyasi ve diplomatik destek verilmesi ya da silah ve mühimmat tedarik edilmesi gibi uygulamalar ile sahadaki ağır ihlaller arasında ilişki kurulabildiği takdirde, üçüncü devletlerin sorumluluğu da gündeme gelebilir. Ayrıca, soykırımın önlenmesine ilişkin kurallar, devletlerin yalnızca suçu işleyenleri değil, böyle bir sonucun ortaya çıkmasını önlemek için ellerinden geleni yapmakla yükümlü olduğunu ortaya koymaktadır.³³ Gazze bağlamında, bu yükümlülüğün gereği olarak en azından şu adımların atılması beklenmektedir: sivillere yönelik ağır risklerin hızla azaltılması, insani yardımın kesintisiz sürdürülmesi, zorla yerinden etmeye yol açan uygulamaların durdurulması ve geri dönüş ile mülkiyet haklarının açık güvencelerle güvence altına alınması. Sahada bunun somut karşılığı ise tahliye güzergâhlarının güvenli tutulması ve çatışmasız saatlerin herkesin bileceği şekilde önceden ilan edilmesidir. Barınma alanlarının kapasite ve altyapısının düzenli olarak kontrol edilmesi, su, gıda, sağlık ve yakıt için asgari düzeylerin açıkça belirlenip sürekli izlenmesi, “güvenli”

32 *Rome Statute of the International Criminal Court*, 17 July 1998, 2187 U.N.T.S. 90, özellikle md. 7–8.

33 *International Law Commission*, “Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries” *Yearbook of the International Law Commission*, 2001, vol. II, Part Two, arts. 16, 41.

ilan edilen alanlar isabet aldığı anda bağımsız izlemenin hemen yapılması ve kamuoyunun güncel biçimde bilgilendirilmesi, geri dönüş ve onarım planlarının kayıt ve tazmin süreçleriyle aynı anda yürütülmesi ile sivil altyapıya yönelik saldırı iddialarında delillerin hızla korunarak bağımsız incelemenin ortak kabul gören kurallara göre işletilmesi gerekmektedir. Bu adımlar hayata geçirildiğinde, geçici güvenlik vaatleri somut ve ölçülebilir koruma sonuçlarıyla desteklenmiş olacak, yerinden edilmenin kalıcı hâle gelme riski azalacak ve sivillerin varlığı ile onuru alınan açık ve görünür tedbirlerle güvence altına alınmış olacaktır.³⁴

Gazze’de sivillerin yerinden edilmesi, sahadan tutulan kayıtlarla açık şekilde izlenebilmektedir. Öncelikle her saldırının tam saati ve vurulan noktanın konumu düzenli olarak kaydedilmektedir. Bu kayıtlar üzerinden, aynı gün aynı mahallede veya aynı bölgede art arda saldırı yapıp yapılmadığı, “güvenli” denilen alanların kısa aralıklarla tekrar hedef alınıp alınmadığı ve barınma yerlerinin yakınına isabet olup olmadığı görülebilmektedir. Böylece, sivillerin fiilen belli bir yöne doğru gitmeye zorlanıp zorlanmadığı ve Gazze içinde belirli bölgelere doğru sıkıştırılıp sıkıştırılmadığı anlaşılmaktadır. Su, gıda, sağlık hizmeti ve yakıt için günlük erişim miktarları da ayrı ayrı izlenmektedir. Kişi başına düşen su miktarı düştüğünde, fırınlar çalışmaz hâle geldiğinde, hastanelerde yatak ve yoğun bakım üniteleri dolduğunda ve yakıt tükendiğinde, sivil yaşam doğrudan etkilenmektedir. Bu kesintilerin gün gün kaydedilmesi, “geçici” denilen durumun aslında uzayıp uzamadığını ve nüfusun belli noktalarda toplanmaya zorlanıp zorlanmadığını açık biçimde ortaya koymaktadır.³⁵

Geri dönüş imkânı da somut işaretlerle değerlendirilmelidir. Geçiş noktaları açık mı, dönüşe izin var mı, yollardaki engeller kaldırılıyor mu, evler onarılabilir mi, onarım için malzeme bulunuyor mu gibi sorular temel ölçütlerdir. Barınma yerlerinde kalış süresi uzadığında, adres kayıtları güncellenemediğinde ve mülkiyet belgelerine ulaşamadığında, geri dönüş ufku daralmaktadır. Bu veriler birlikte değerlendirildiğinde, “tahliye” olarak adlandırılan hareketin gerçekten gönüllü olup olmadığı netleşmektedir. Güvenli geçiş yoksa, barınma yerleri güvenli değilse ve temel ihtiyaçlar düzenli sağlanmıyorsa, ortaya çıkan hareketlilik geçici bir çözüm olmaktan çıkmakta ve sivil yaşam kalıcı olarak yerinden edilmektedir. Bu nedenle İsrail makamları, üçüncü devletlerin hükümetleri ve Birleşmiş Milletler organları, genel

34 Marko Milanovic, “State Responsibility for Genocide,” *European Journal of International Law* 17, no. 3, (2006), <https://doi.org/10.1093/ejil/chl019>.

35 Abdulkadir Tok, “İsrail’in ‘Gönüllü Göç’ Politikası ve Uluslararası Hukukun Sınanı,” *Türkiye Araştırmaları Vakfı*, 31 Temmuz 2025, turkiyearchistirmalari.org/2025/07/31/yayinlar/analiz/israilin-gonullu-goc-politikasi-ve-uluslararasi-hukukun-sinavi/.

ve soyut açıklamalarla yetinmemelidir. Yukarıda sayılan somut esaslara dayanmalıdırlar. Zorla yerinden edilme iddialarının değerlendirilmesinde, saldırılara ve sivil altyapıya verilen zarara ilişkin güncel kayıtlar, insani yardıma erişimdeki kesintiler, “güvenli” ilan edilen alanlara yönelik saldırılar ve geri dönüş imkânlarının fiili durumu temel veri kümeleri olmalıdır. Uluslararası sorumluluk bakımından, ağır ihlaller söz konusu olduğunda diğer devletler, yalnızca bu ihlallere katılmamakla yetinemez. Devletlerin, hukuka aykırı durumu tanımama ve bu ağır ihlallerin sona erdirilmesi için hukuka uygun biçimde iş birliği yapma zorunluluğu bulunmaktadır.

Sonuç

7 Ekim 2023'ten bu yana Gazze'de ortaya çıkan tablo, sivillerin süreklileşmiş bir risk alanına hapsedildiğini, temel hizmetlerin kesintili hâle geldiğini ve “güvenli” olarak adlandırılan bölgelerin dahi fiilen hedef alınabildiğini göstermektedir. Bu durum, literatürde zorla yerinden edilme, toplu cezalandırma ve ayırım gözetmeyen saldırı tartışmalarıyla kesişen bir zemine işaret etmektedir. Hareketlilik, bu çerçevede, gönüllü ve geçici bir tercih olmaktan çıkmış, hayatta kalmak için zorunlu bir yöneliğe dönüşmüş ve geri dönüş imkânını daraltan yapısal bir baskı aracına evrilmiştir. Sorunun özü, sahadaki bu fiilî rejimdir. Kâğıt üzerindeki beyanlar değil, düzenli biçimde doğrulanabilir, erişilebilir ve hesap verilebilir koruma mekanizmaları belirleyici hâle gelmiştir

Bu nedenle öncelik, yerinden edilme, güvenli bölge ve insani koridor söylemini somut ve denetlenebilir uygulamalarla aynı hizada tutan adımlara verilmelidir. Geçiş noktalarının gerçekten açık ve güvenli işletilmesi, çatışmasız zaman dilimlerinin herkesçe bilinir ve tutarlı biçimde uygulanması, barınma alanlarının kapasite ve erişim açısından düzenli denetime tabi tutulması, “güvenli bölge” kavramının içini fiilen doldurmanın asgari şartıdır. Su, gıda, sağlık ve yakıt gibi temel gereksinimler için net eşiklerin önceden belirlenmesi ve bu eşiklerin kamuoyunca izlenebilir hâle getirilmesi, insani koruma ilkesini soyut bir söylem olmaktan çıkarıp ölçülebilir bir çerçeveye taşıyacaktır. “Güvenli” ilan edilen yerler isabet aldığı anda anlık ve bağımsız bilgilendirme yapılması, hedefleme kayıtlarının sistematik tutulması ve yardım akışındaki kesintilerin gün gün açıklanması hem belirsizliği azaltacak hem de fiilî uygulamaların devlet sorumluluğu ve ağırlaştırılmış sorumluluk tartışmalarıyla bağıntı görünür kılacaktır

Geri dönüş ufkunun açık kalabilmesi için onarım planlarının, adres ve mülkiyet kayıtlarının güncellenmesiyle eş zamanlı ilerlemesi zorunludur. Ye-

rinden edilmenin kalıcılışmasını önlemeye yönelik her adım, bu anlamda, yalnızca teknik bir tercih değil, uluslararası insancıl hukuk ve mülkiyet güvenceleri kapsamında değerlendirilecek bir yükümlülük alanıdır. Malzeme temini ile geçiş izinlerinin öngörülebilir bir takvime bağlanması, tahliye çağrılarının gerçekten güvenli geçiş ve barınma imkânı üretip üretmediğinin düzenli olarak test edilmesi, “güvenli geçiş” söylemini somut bir hesap verebilirlik testine dönüştürecektir. Sivil altyapıya yönelik saldırı iddialarında hızlı delil muhafazasının sağlanması ve bağımsız incelemenin önceden belirlenmiş ortak kurallara göre işletilmesi, cezasızlık riskini sınırlayan temel bir eşik olarak öne çıkmaktadır. Yardımın sürdürülebilirliği için şeffaf tedarik ve dağıtım çizelgelerinin kullanılması ve bu çizelgelerin dış denetime açık tutulması, insani yardımın siyasi araçsallaştırma ve toplu cezalandırma tartışmalarıyla kesişmesini engelleyen pratik bir koruma hattı işlevi görecektir.

Devletler ve uluslararası örgütler bakımından ölçüt bu noktada açıktır. Siyasi destek beyanları, ağır risk altındaki siviller için fiilen işleyen koruma mekanizmalarına ve izlenebilir sonuçlara dönüşmediği sürece yetersiz kalmaktadır. Gazze'deki riskleri azaltmaya yönelik pratik tedbirlerin uygulanmasına somut katkı sunmak, insani yardımın önündeki engellere sessiz kalmamak, sivil nüfusun yerinden edilmesini kalıcı hâle getiren uygulamalara karşı açık ve zamanında müdahalede bulunmak, geri dönüş ve mülkiyet güvencelerini denetlenebilir biçimde kuran düzenlemeleri desteklemek, artık ertelenebilir bir siyasi tercih değil, devlet sorumluluğu ve ağır ihlaller karşısında uluslararası toplumun asgari yükümlülüğü olarak okunmalıdır. Bu yaklaşım, sivillerin can güvenliği ile insan onurunu merkeze alan uygulanabilir bir zemin kuracak, “güvenli bölge”, “insani koridor” ve “geçici tedbir” kavramlarının içini boşaltan pratikleri sınırlandıracak ve şiddet ile belirsizliğin olağanlaşmasını engelleyen asgari ortak çerçeveyi sağlayacaktır.

Atıf/ Citation / الاقتباس

Tok, Abdülkadir. “7 Ekim Saldırıları Sonrası Filistin’de Yeniden Vuku Bulan Zorunlu Göç Meselesinin Uluslararası Hukuk Bağlamında Değerlendirilmesi.” *Ortadoğu Etütleri* 17, no 2 (2025): 95-121

Kaynakça

- Akıllı, Erman. "Gazze'nin İnsan(i) Boyutu: Uluslararası İnsani Yardımlar Üzerine." *Kriter*, 1 Kasım 2023. <https://kriterdergi.com/dosya-filistin/gazzenin-insani-boyutu-uluslararasi-insani-yardimlar-uzerine>.
- Amnesty International. "Amnesty International Concludes Israel Is Committing Genocide against Palestinians in Gaza." 5 Aralık 2024. <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2024/12/amnesty-international-concludes-israel-is-committing-genocide-against-palestinians-in-gaza/>.
- Asi, Yara, David Mills, P. Gregg Greenoug, vd. "'Nowhere and no one is safe': spatial analysis of damage to critical civilian infrastructure in the Gaza Strip during the first phase of the Israeli military campaign, 7 October to 22 November 2023." *Conflict and Health* 18 (2024): 2-13. <https://doi.org/10.1186/s13031-024-00580-x>.
- Bartov, Omer, Christopher R. Browning, Jane Caplan, vd. "An Open Letter on the Misuse of Holocaust Memory." *The New York Review of Books*, 20 Kasım 2023. <https://www.nybooks.com/online/2023/11/20/an-open-letter-on-the-misuse-of-holocaust-memory/>.
- BBC. "Mecca Agreement and Its Collapse." 9 Şubat 2007. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/6346551.stm.
- Boisen, Camilla. "Israel's Punitive War on Palestinians in Gaza." *Journal of Genocide Research* (2024): 1-22. <https://doi.org/10.1080/14623528.2024.2406098>.
- Butler, Judith. *Frames of War: When Is Life Grievable?* Verso, 2009.
- Butler, Judith. *Parting Ways: Jewishness and the Critique of Zionism*. Columbia UP, 2012.
- Geneva Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. 12 August 1949. <http://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949/article-33?activeTab=>.
- Halidi, Velid. "The Case for a Bi-National State in Historic Palestine." *Filistin Çalışmaları Dergisi* 39, no. 1 (2009). <https://www.palestine-studies.org/en/node/42231>.
- Human Rights Watch. "Israeli Forces Conduct Gaza Killings, Military Crimes." 19 Mart 2024. <https://www.hrw.org/news/2024/03/19/israeli-forces-conduct-gaza>.
- International Committee of the Red Cross (ICRC). *Customary International Humanitarian Law*, cilt 1: Cambridge UP, 2005.
- International Committee of the Red Cross (ICRC). *Geneva Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War*. 12 August 1949. <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949>.
- International Committee of the Red Cross (ICRC). *Uluslararası İnsancıl Teamül (Örfadet) Hukuku: Cilt 1: Kurallar*. Çeviren Türkçe çeviri. Türk Kızılayı, 2016.

- International Court of Justice. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*. Judgment of 26 February 2007, paras. 430–438. <https://www.icj-cij.org/node/103164>.
- International Court of Justice. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*. Order of 26 January 2024, paras. 49–86. 26 Ocak 2024. <https://www.icj-cij.org/case/192/orders>.
- International Crisis Group. “Palestinian Politics After Hamas’ Election Victory.” *Middle East Report* no. 54, 2006. <https://www.crisisgroup.org/sites/default/files/54-palestinians-israel-and-the-quartet-pulling-back-from-the-brink.pdf>.
- International Law Commission. “Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries.” *Yearbook of the International Law Commission* 2001, vol. II, Part Two.
- Khalidi, Rashid. *The Iron Cage: The Story of the Palestinian Struggle for Statehood*. Beacon Press, 2006.
- Marmarji, A. S., ed. ve tr. *Textes géographiques arabes sur la Palestine*. J. Gabalda, 1951. <https://archive.org/details/textesgographiqu0000marm/page/n303/mode/1up>.
- Milanovic, Marko. “State Responsibility for Genocide.” *European Journal of International Law* 17, no. 3 (2006): 553–604. <https://doi.org/10.1093/ejil/chl019>.
- Morris, Benny. *Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881–2001*. Vintage, 2001.
- Rome Statute of the International Criminal Court. 17 July 1998. 2187 U.N.T.S. 90, arts. 6–8.
- Steenberghe, Raphaël van. “The Armed Conflict in Gaza, and Its Complexity under International Law: Jus ad bellum, jus in bello, and International Justice.” *Leiden Journal of International Law* 37, no. 4 (2024): 1003–1008. <https://doi.org/10.1017/S0922156524000220>.
- Tok, Abdulkadir. “İsrail’in ‘Gönüllü Göç’ Politikası ve Uluslararası Hukukun Sınavı.” *Türkiye Araştırmaları Vakfı*, 31 Temmuz 2025. <https://turkiyearastirmalari.org/2025/07/31/yayinlar/analiz/israilin-gonullu-goc-politikasi-ve-uluslararasi-hukukun-sinavi/>.
- Tok, Abdülkadir. “Filistinli Mülteciler ve Uluslararası Hukuk.” *INSAMER*, 24 Temmuz 2020. https://www.insamer.com/tr/filistinli-multeciler-ve-uluslararasi-hukuk_3121.html.
- United Nations Human Rights Council. “Israel has committed genocide in the Gaza Strip, UN Commission finds.” Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 16 Eylül 2025. <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2025/09/israel-has-committed-genocide-gaza-strip-un-commission-finds>.

United Nations Human Rights Council. *Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and Israel. A/HRC/50/21*, 9 Mayıs 2022. <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g22/337/18/pdf/g2233718.pdf?OpenElement>.

United Nations. Charter of the United Nations. art. 51. <https://legal.un.org/repertory/art51.shtml>.